

VELDWIJZER

Als de rook is opgetrokken...

Het Doldersummerveld na de brand

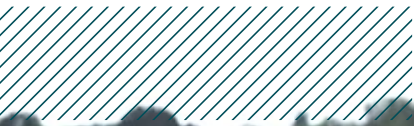
In dit nummer

- Brand in Doldersummerveld: ramp of zegen?
- Waarom bomen kappen?
- Machines in Dwingelderveld: waarom?
- Hoogtepunten broedvogels in 2018
- Nieuws van project Drents-Friese Wold en Leggelderveld
- Wilde natuur in Drents-Friese Wold: gevolgen voor recreant
- ATB-route van Zuidwolde naar Dwingelderveld
- Terugblik seizoen bezoekerscentrum Dwingelderveld
- Sprokkelwark
- Uit de agenda's

HD

Jaargang 4
nummer 2 – 2018
Verschijnt 2x per jaar

Na een lange periode van extreme droogte en ongekend hoge temperaturen brak er op 7 augustus brand uit op het Doldersummerveld, het grootste heidegebied in het Drents-Friese Wold, beheerd door Het Drentse Landschap. Door de droogte en de sterke wind ontstond een hevig vuur met grote risico's voor de nabijgelegen campings en huizen. Dankzij de grootschalige professionele inzet van de brandweer met hulp van loonwerkers, boeren met watertanks en een blushelikopter van Defensie is uitbreiding van de brand naar de naaste omgeving en de aangrenzende bossen en terreinen voorkomen. Het nablussen van de brand, mede om de rookontwikkeling te beperken, heeft nog twee dagen gekost. Uiteindelijk is ongeveer 35 hectare heide door de brand verloren gegaan.

HD

Wie vlak na de brand het terrein bezocht trof een desolaat, nog rokend landschap aan. Het was duidelijk dat zich hier een ramp voltrokken had. Waar de hitte plaatselijk diep in de bodem doordrong is de plantengroei tot in de wortelzone afgebrand. Oude grove dennen staan er macaber zwartgeblakerd bij. De plaatselijke dassenburcht midden in het verbrande landschap oogt verlaten. Op veel plekken waren verbrande kadavers van reptielen en amfibieën te vinden. Bijzonder jammer is dat een belangrijke voortplantingslocatie van het zeldzame gentiaanblauwtje in rook is opgegaan. De plek met klokjesgentianen waar de vlinders af en toe nog eitjes op afzetten is in zijn geheel verbrand. Ongetwijfeld zijn ook de knoepmieren die een onmisbare rol spelen voor de overleving van de rupsen verdreven door de vlammen. Hoewel er op andere plekken in het veld nog wel gentianen te vinden zijn, betekent de brand waarschijn-

lijk toch dat het gentiaanblauwtje nu uitgestorven is in het Doldersummerveld. De kans op herkolonisatie vanuit de sterk bedreigde populatie uit het nabijgelegen Wapserveld lijkt klein.

Brandplekpaddestoelen

De vraag of zo'n brand uiteindelijk als schadelijk of als heilzaam gezien moet worden is niet eenvoudig te beantwoorden. Er zijn zeker ook kansen voor de natuur. Er zijn zelfs organismen die voor hun overleving juist volledig afhankelijk zijn van brand. Dit zijn bijvoorbeeld paddestoelensoorten als violette brandplekbekerszwam, brandplekinktzwam en brandplekbundelzwam. Deze zwammen helpen bij het afbreken van verkoolde houtresten en het weer geschikt maken voor andere plantengroei. Ze zijn zeldzaam in Nederland omdat natuurbranden maar weinig plaatsvinden. Brandplekpaddestoelen staan dan ook bijna allemaal op de rode lijst. Of ze ondertussen al te vinden zijn op het Doldersummerveld is nog niet onderzocht.

Mineralen

De brand heeft veel oude vegetatie doen verdwijnen. Met de as zijn veel mineralen neergeslagen op de bodem. De eerste nieuwe begroeiing is dan ook rijker aan mineralen dan die op andere plekken. De Schotse hooglanders en de heideschappen hebben daar een neus voor en brengen uit zichzelf veel tijd door op de brandplekken om te eten van het malse nieuwe gras. Ook vlinders op heidevelden zijn doorlopend op zoek naar extra mineralenbronnen. De eerste weken na de brand waren er dan ook opvallend veel kleine vuurvlin-
ders (what's in a name?) te vinden op de brandplekken.

Met hun roltong probeerden ze extra mineralen op te nemen uit de as. Ook andere insecten komen hier graag wat mineralen snoepen door bijvoorbeeld aan het jonge pijpenstrootje te knabbelen. Op hun beurt trekken ze insecteneters aan, zoals de tapuit. De kort afgebrande en vervolgens door de grazers kort gehouden vegetatie maakte het gebied ineens zeer geschikt voor deze vogel, die lopend achter insecten aan jaagt. De hele herfst waren er tapuiten te zien in het verbrande terrein. Wellicht blijven er het komende voorjaar wat extra tapuiten als broedvogel hangen.

Branden als beheermaatregel

In sommige reacties op de brand viel te lezen dat terreinbeheerders brand ook wel inzetten bij terreinbeheer; daarom begrepen de schrijvers niet dat de brand op het Doldersummerveld als 'ramp' werd bestempeld. Het klopt dat beheerders soms bewust stukjes heide afbranden. Gecontroleerd heidebranden als beheermaatregel wordt echter altijd in de winterperiode uitgevoerd en alleen op zorgvuldig gekozen delen van beperkte omvang. Bij vorst in de grond worden de wortels van de heide niet aangetaast en verbranden alleen de bovengrondse delen van de planten. Een heel verschil met de brand van deze zomer, waarbij de hitte op sommige plekken diep in de bodem kon doordringen.

Het voordeel van branden als beheermaatregel ten opzichte van plaggen en maaien is dat waardevolle mineralen beter behouden blijven. Overmatige stikstof verbrandt en

verdwijnt grotendeels met de rook. De schaarse mineralen slaan echter voor een belangrijk deel neer in de as en blijven dus binnen het terrein. Met plaggen worden naast de ongewenste stikstof ook de juist gewenste mineralen afgevoerd. Een tekort aan mineralen is nadelig voor veel diersoorten, zoals levendbarende hagedis, bruine vuurvlinder, heidesabelsprinkhaan en diverse loopkeversoorten.

Heidebrand als beheermaatregel kan alleen uitgevoerd worden bij de juiste omstandigheden (niet te veel wind) en in goede samenwerking met de brandweer. Het valt niet altijd mee om een geschikt moment te vinden. Daarom wordt branden in de praktijk maar zelden uitgevoerd.

BEWUST HEIDE BRANDEN ALS BEHEERMAATREGEL

Waarom bomen kappen?

In het licht van de actuele discussie rond klimaatverandering krijgt Staatsbosbeheer regelmatig de vraag: waarom kappen jullie op de ene plaats bos, terwijl je op een andere plek juist bomen plant? Immers, bomen zijn belangrijke 'verzamelaars' van broeikasgas en daarmee heel belangrijk in de strijd tegen de opwarming van de aarde. Waarom laten jullie die bomen niet gewoon staan? En waarom moet er überhaupt bos gekapt worden? Boswachter Hans Kruk van Staatsbosbeheer geeft opheldering.

Hout als grondstof

"Een van de redenen om bomen te kappen is om te voorzien in een deel van de grote behoefte aan hout als grondstof voor allerlei producten. Meubels, papier, verpakkingsmateriaal, huizen: eigenlijk wordt hout sinds menseneugenis bijna overal voor gebruikt. Het grote voordeel van hout is dat het een vernieuwbare bron is. Zolang wij bomen blijven planten of spontaan laten opkomen, groeit er altijd weer hout bij. De vraag naar duurzaam geproduceerde en hernieuwbare grondstoffen is groot en groeiend, maar het aanbod is beperkt. Staatsbosbeheer heeft daar een verantwoordelijkheid. Nederlanders gebruiken jaarlijks gemiddeld één kubieke meter hout per persoon en daarvan komt een tiende deel uit eigen land. Door op duurzame wijze – met behoud van de kwaliteiten van het bos – hout te leveren, dragen we bij aan de ontwikkeling van een groene economie."

Andere soorten natuur

"Een tweede belangrijke reden om bomen te kappen is om andere soorten natuur dan bos in stand te houden. Denk aan de heidelandschappen, die wanneer wij niets zouden doen binnen enkele tientallen jaren in bos zouden veranderen. Die heidelandschappen vertegenwoordigen een grote natuurwaarde en we hebben er in Nederland nog maar weinig over. Daarom kiezen wij er in die gebieden voor om bomen te verwijderen."

Voorbeeld Dwingelderveld

"Het Dwingelderveld is een goed voorbeeld van de keuzes die we maken. Hier beheert Staatsbosbeheer ruim 2.200 hectare natuur. Daarvan is 1030 hectare bos en 1170 hectare 'korte vegetatie', voornamelijk natte en droge heide en schrale graslanden. Heide en schraal grasland zijn schaars in Nederland. Het is natuur waarin veel speciale, veelal zeldzame soorten voorkomen. Soorten die wettelijk beschermd zijn en waarvoor wij ook de opdracht hebben om het leefgebied uit te breiden. Om deze natuur in stand te houden moeten we voorkomen dat er bos ontstaat. Wij verwijderen er bosopslag, we maaien of laten er schapen en koeien grazen om de vegetatie kort te houden. Alleen dan kunnen die zeldzame soorten overleven en zich verder uitbreiden.

Nog geen tien kilometer verderop gaan we na een winterse velling op een aantal open plekken bomen planten. Hier stonden grote fijnsparren en omvangrijke laraksen. Deze bomen zijn gekapt, voor het hout. De bossen waarin regelmatig wordt gekapt en waarin ook wordt bijgeplant, zijn de 'multifunctionele' bossen: bossen waar het beheer zich zowel op de natuur als op de recreatie en de houtoogst richt, waarbij het accent van plaats tot plaats kan verschillen. Tweederde van de ongeveer 95.000 hectare bos van Staatsbosbeheer is multifunctioneel bos."

Drie b's

“Hoe Staatsbosbeheer omgaat met het bos is samen te vatten met de 3 b's: beschermen, beleven en benutten. We beschermen het bos met de planten en dieren die daarin leven, zorgen ervoor dat mensen het kunnen beleven en benutten de producten die het levert. Het bosbeheer gebeurt duurzaam en kleinschalig. Zo ontstaan gemengde en structuurrijke bossen die passen bij de betreffende groeiplaats. We kijken daarbij niet alleen naar de bomen, maar naar het complete bosesysteem: klimaat, bodem, planten en dieren.

Een derde beheren we met name vanwege de bijzondere waarde voor de Nederlandse natuur en cultuurhistorie. We noemen dat deel onze Boscollectie. Die laat zien hoe groot de variatie is in het Nederlandse bos. Het is ons groene

erfgoed. De collectie omvat moerasbossen en duinbossen, grienden en landgoederen, maar ook uitgestrekte natuurlandschappen langs de rivieren waarvan bos een onderdeel is. De meeste bossen in het Dwingelderveld behoren tot de Boscollectie. Hier ligt het accent op bescherming. Er kan best hout geoogst worden, maar dan is het geen doel maar een middel, bijvoorbeeld om het aandeel uitheemse bomen terug te dringen of om een open plek te maken voor vogels en vlinders.”

Grote machines midden in het Dwingelderveld: waarom?

In het grootste natte heidegebied in West-Europa heerst meestal een weldadige rust. Maar de afgelopen tijd zie en hoor je soms grote machines her en der in het natuurgebied. Wat gebeurt er eigenlijk allemaal en waarom?

Plaggen, maaien, opslag verwijderen, kappen, begrazen: er is een pakket aan maatregelen nodig om ervoor te zorgen dat de rijkdom aan plant- en diersoorten van het

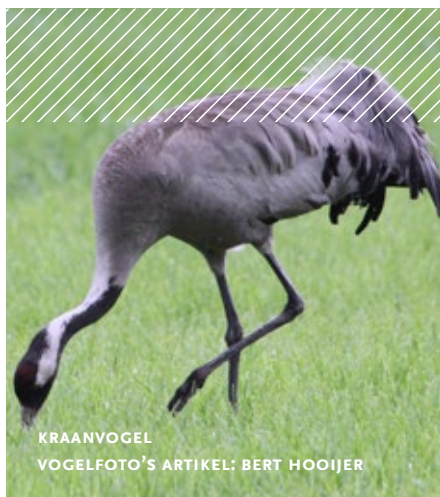
Dwingelderveld behouden blijft en versterkt wordt. Door de industrie, de landbouw en het verkeer komt er al jaren veel te veel stikstof in de natuur. Planten die van stikstof houden, zoals grassen (bochtige smele en pijpenstrootje), profiteren daarvan. Die groeien extra hard. Maar ze verdringen wel kwetsbare planten zoals heide en klokjesgentiaan. Dat heeft weer een negatief effect op bijzondere dieren als zandbijen en gentiaanblauwtje. Bovendien groeit het unieke open heidegebied eerder dicht tot bos.

Zorgvuldigheid staat hoog in het vaandel: de werkzaamheden kunnen pas starten als ecologen de plek hebben 'vrijgegeven' en als er alles aan gedaan is om overlast voor de bezoekers te beperken.

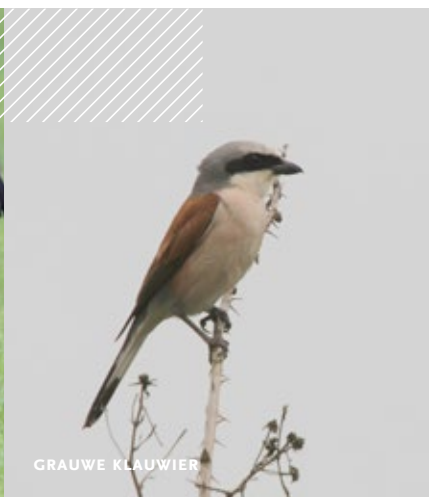
Door de droogte in 2018 kon er flink doorgewerkt worden. In 2019 gaat, afhankelijk van de weersomstandigheden, het plaggen, maaien, opslag verwijderen, kappen en begrazen gewoon door...

De werkzaamheden op het Dwingelderveld zijn een onderdeel van het Programma Aanpak Stikstof (PAS), de landelijke en provinciale aanpak om de natuur te herstellen en weerbaarder te maken tegen de effecten van stikstofuitstoot. Kijk voor meer informatie op www.provincie.drenthe.nl/pas

KRAANVOGEL
VOGELFOTO'S ARTIKEL: BERT HOOIJER

GRAUWE KLAUWIER

DRAAIHALS

Broedvogels in 2018: hoogtepunten

Al tientallen jaren achtereen houdt Arend van Dijk in een groot deel van Zuidwest-Drenthe, inclusief het Drents-Friese Wold en het Holtingerveld, de broedvogelstand bij. In het Holtingerveld doet hij dat samen met de Vogelwacht Uffelte e.o. De broedvogels van het Dwingelderveld worden sinds jaar en dag gevolgd door Joop Kleine. Dankzij hun inspanningen weten we dat Zuidwest-Drenthe inmiddels voor een reeks bijzondere vogelsoorten een landelijk bolwerk is.

Eén daarvan is de draaihals, in Nederland een uiterst zeldzame en sterk bedreigde broedvogel. Deze kleine, goed gecamoufleerde specht is vooral te vinden op de grens van bos en heide. In het Drents-Friese Wold werden liefst 15-20 territoria gevonden met zeker acht nesten. In het Dwingelderveld bevonden zich acht territoria; in twee daarvan werden uitgevlogen jongen gezien. Het warme weer heeft deze insecteneter waarschijnlijk flink in de kaart gespeeld.

Dat geldt ook voor een ander paradepaardje van de streek, de grauwe klauwier. Daarvan werden in het Drents-Friese Wold 55-60 broedparen aangetroffen, in het Dwingelderveld 24 en in het Holtingerveld 20-25. Waarmee deze vogel de hoogste stand bereikte sinds het begin van het telwerk. In het Dwingelderveld waren ook veel uitgevlogen jongen te zien. Zuidwest-Drenthe is inmiddels landelijk het belangrijkste kerngebied.

Meer goed nieuws is er van de wielewaal. Ook voor deze iconische vogel lijkt onze regio steeds belangrijker te worden. Vroeg in de ochtend naar buiten gaan loont: het 'dudeljo' is hier en daar niet van de lucht. Het Dwingelderveld spande de kroon met 72 territoria – ook hier geldt: de hoogste stand ooit –, het Drents-Friese Wold was goede tweede met 55-60, het Holtingerveld volgde met 35-40 territoria.

Zoals bekend is Zuidwest-Drenthe ook een kerngebied voor kraanvogels. In 2018 waren ze weer op verschillende plekken present, maar het broedsucces was uiterst gering. In het Dwingelderveld zaten zes paren. Vier daarvan bouwden een nest, maar alle vier broedsels mislukten. Twee paren probeerden het nog een keer, en opnieuw leek het mis te gaan. Maar half augustus werd ineens toch nog een jong van bijna zes weken gezien. In het Drents-Friese Wold nestelden twee paren, beide uiteindelijk zonder resultaat.

Het Aekingerzand, de grote zandverstuiving in het Drents-Friese Wold, is zo ongeveer het laatste binnenlandse broedgebied van de tapuit. Deze zangvogel broedt verder alleen nog in de duinen langs de kust, maar heeft het daar erg moeilijk. In het Aekingerzand zaten in 2018 ongeveer dertig paren. Verder was er nog een territorium in het Holtingerveld en één in het Doldersummerveld – zie ook het artikel over de heidebrand in dit laatste gebied elders in deze Veldwijzer.

TAPUIT

WIELEWAAL

FOTO: ALBERT HENCKEL

Nieuws over het project Drents-Friese Wold & Leggelderveld

Poelenonderzoek door RSG Stad en Esch Diever

Scholengemeenschap Stad en Esch uit Diever laat leerlingen de komende jaren onderzoek doen naar de ontwikkeling van de nieuw gegraven poelen in de Oude Willem. Daarvoor is één poel uitgekozen waar ze de komende jaren de waterkwaliteit gaan volgen aan de hand van het voorkomen van waterdieren. Op 27 september kregen de leerlingen onder meer uitleg over de waterhuishouding door Jeroen Visser van het waterschap Drents-Overijsselse Delta. Boswachter Corné Joziassse van Staatsbosbeheer legde de regels uit voor het zorgvuldig vangen en terugzetten van de waterdieren. IVN begeleidde de leerlingen bij het onderzoek in de poel.

Ondanks de langdurige droogte stond er in de poel gelukkig voldoende water om gewapend met schepnetten en zoekkaarten een groot aantal soorten waterdieren op naam te brengen. Alle gegevens worden vastgelegd voor het vervolgonderzoek in de komende jaren.

LEERLINGEN VAN STAD EN ESCH DIEVER AAN HET WERK BIJ DE POEL IN DE OUDE WILLEM.

GUIDO LEK, IVN

Terugblik Veldsymposium

Op 14 september waren ruim vijftig belangstellenden aanwezig op het derde veldsymposium. De fietsexcursie leidde de deelnemers langs vijf plekken waar deskundigen in het veld klaarstonden om een verhaal te vertellen over de werkzaamheden in het kader van LIFE Going up a level en een toekomstbeeld te schetsen van de gebieden waar gewerkt is. Aan bod kwamen bijvoorbeeld het uitmijnen in

Stand van zaken

Het grootste deel van het werk is achter de rug!

De werkzaamheden in het kader van het LIFE project 'Going up a level', officieel gestart in maart van 2018, zijn vlot verlopen. Mede dankzij het mooie droge weer liep de uitvoering van de werkzaamheden voor op schema. Hier en daar hebben de werkzaamheden voor wat ongemak gezorgd. Over het algemeen kan gesteld worden dat de aannemer zeer zorgvuldig te werk is gegaan in goed overleg met de terreinbeheerders, de provincies, de gemeenten en Prolander, onder toezicht van bureau Eelerwoude.

Wat staat er nog te gebeuren in 2019?

In 2019 wordt de laatste hand gelegd aan de werkzaamheden. In de Oude Willem wordt de weg versmald en wordt een nieuw fietspad aangelegd, dat het fietspad over de Houtvester Janssenlaan gaat vervangen.

de Oude Willem, de maatregelen voor de waterhuishouding in het gebied en de kansen voor de ontwikkeling van heischraal grasland. Hans Dekker van de provincie Drenthe legt in onderstaand artikel uit wat heischraal grasland is en waarom het zo waardevol is.

Deelnemer: "Een goed verzorgde dag. Nu ik meer weet, snap ik ook de maatregelen."

HD

Kansen voor heischraal grasland en meer

Op weg naar bloemrijk grasland in het Drents-Friese Wold

FOTO'S ARTIKEL: HD

Verscholen in het Drents-Friese Wold, vlak bij het open gebied van Oude Willem, ligt een heel klein perceeltje met heel bijzondere natuur. In het voorjaar zorgen valkruid en heidekartelblad er voor kleur en fleur. Later voegen bloeiende ogentroost, dophei en tormentil zich daarbij. Het gaat om een restant van een vroeger algemeen soort natuurgrasland dat ecologen 'heischraal grasland' noemen.

Topnatuur

Het tweede deel van de naam 'heischraal' geeft aan dat het om grasland gaat dat het moet hebben van weinig voedingsstoffen, in tegenstelling tot modern boerengrasland dat floreert bij veel stikstof en fosfaat. Heischraal grasland is rijk aan allerlei planten- en diersoorten. Ook het eerste deel van de naam is veelzeggend: het gaat over grasland in of bij de heide, een soort grasland met een duidelijke heidecomponent. Vroeger waren de boeren op veel manieren actief op de heide. Ze lieten er schapen en koeien grazen, plagden dat het een aard had en maaiden de rijkere stukjes heide. De boeren beheerden alleen op die plekken wat intensiever – bijvoorbeeld door te maaien – waar dat zin had, waar de plantengroei meer opbrengst gaf. Dat waren vaak de nattere stukken, zoals op plaatsen waar keileem niet al te diep onder het maaiveld zat. Daar zakt het water langzamer in de grond en is het dus vochtiger. Bovendien is keileem rijk aan mineralen waar sommige planten goed op gedijen. Het eindresultaat van deze combinatie van bodem, water en beheer is een bloemrijk schraal grasland met tal van plantensoorten waar we nu graag een ommetje voor maken. Zet u schrap, het gaat namelijk om een hele rij soorten met klinkende namen: gevlekte orchis, welriekende nachtorchis, maanvaren, addertong, rozenkransje, klokjesgentiaan, valkruid, liggende vleugeltjesbloem, heidekartelblad, borstelgras, hondsvioltje, tandjesgras, enzovoort! Voeg daarbij dieren als bruine vuurvlieder en aardbeivlieder en je weet dat je te maken hebt met onvervalste topnatuur. Door

ontginning, intensief agrarisch beheer en een regen aan stikstof is het areaal heischraal grasland in Nederland bijna tot nul gedaald. In Drenthe en aangrenzend Friesland zijn nog enkele kleine perceeltjes heischraal grasland overgebleven. Soms groeien er nog maar één of twee soorten uit het rijke palet van weleer; af en toe zijn het er gelukkig nog wat meer. Geen wonder dat beheerders werk maken van herstel van dit bijzondere natuurype. Dat mag ook wel, want het is in heel Europa zeldzaam geworden. Daarom heeft de Europese Unie heischraal grasland aangewezen als zogenaamd 'prioritair habitatype', waarvoor beheerders en overheden in het kader van Natura 2000 flink aan de bak moeten.

MUIZEN OOR

Muizenoor en roodborsttapuit

In het Drents-Friese Wold liggen er kansen voor herstel van heischraal grasland, heel lokaal in de Oude Willem, het Wapserveld, het Doldersummerveld en het Leggelderveld. Ook in de Schaopedobbe liggen enkele restanten waar beheerder It Fryske Gea weer mooie en duurzame heischrale graslanden van wil maken. Met vereende krachten kunnen we de hiervoor genoemde soorten weer een kans geven. Daarvoor zijn maatregelen nodig als kleinschalig plaggen, bekalken van verzuurde bodems en herstel van de waterhuishouding.

In de Oude Willem is het aantal locaties waar heischraal grasland kan worden ontwikkeld maar heel beperkt. Die stukjes kunnen best heel leuk worden; het overgrote deel van het gebied zal echter een andere aanblik bieden. Denk aan gevarieerd grasland afgewisseld met struweel van braam en sleedoorn. In dat grasland zullen soorten als pinksterbloem, biggenkruid, echte koekoeksbloem en

herfstleeuwentand kleur geven aan de seizoenen. Hier en daar is misschien ruimte voor meer eisende soorten. Op andere plaatsen gaat het grasland meer in de richting van heide, zoals nu al te zien is bij het Spiegelven. Daar prijken ronde zonedauw, moeraswolfsklauw en dophei. Kortom, de Oude Willem wordt een heel gevarieerd grazig landschap met ruimte voor tal van planten en dieren, lokaal voor topnatuur, maar vooral voor soorten die vrijwel uit het boerenland zijn verdwenen. En er is volop ruimte voor vogels die volgens Natura 2000 extra aandacht nodig hebben. Denk aan grauwe klauwier, roodborsttapuit en paapje, drie vogelsoorten die u in de toekomst ongetwijfeld in de Oude Willem zult tegenkomen. En let dan ook eens op al die ouderwetse boerenlandvlinders die hier een paradijsje vinden, van oranje zandogje tot bruine vuurvlieder. Heerlijke natuur om jarenlang van te genieten.

Gesprek met ecooloog Ronald Popken

Waterstand omhoog in Leggelderveld en Wapserveld

FOTO'S ARTIKEL: HD

Eind vorig jaar vonden werkzaamheden plaats in het Wapserveld en het Leggelderveld in het kader van het project LIFE Going up a level. Die titel is letterlijk te nemen: in beide gebieden gaat de waterstand omhoog. We spraken erover met Ronald Popken, boswachter en ecooloog bij Natuurmonumenten, de organisatie die deze gebieden beheert. “Een groot deel van dit gebied bestond ooit uit heide. Maar in de loop der jaren is het in gebruik genomen als landbouwgrond en is er bos aangeplant, waardoor het langzaam is verdroogd. Bossen zorgen immers voor veel verdamping en bladafval en ze laten weinig zonlicht door. Veel heide is daardoor verdwenen. Door in te grijpen, maken we het gebied weer natter en krijgen we het open heidelandschap terug.”

Bijzonder veenputtencomplex herstellen

Ronald vertelt dat op verschillende plekken in het Leggelderveld de veranderingen al goed te zien zijn. Zo is een stuk landbouwgrond van zo'n vijf hectare afgegraven: “De bovenste dertig centimeter zat vol met meststoffen, dat hebben we weggehaald. Vervolgens hebben we op een andere plek heide geplagd en dat hebben over dit gebied uitgereden, zodat de heide zich sneller kan ontwikkelen.” Op andere plekken zijn de werkzaamheden vooral gericht op het herstel van de waterhuishouding. “De oostkant van het Leggelderveld bestaat uit een complex van veenputten. Dit is een bijzonder stukje natuur, waar planten als beenbreek, moeraswolfsklauw en klokjesgentiaan groeien. Dat willen we natuurlijk behouden, maar daar moeten we wel wat voor doen. Op verschillende plekken hebben we al bos verwijderd aan de randen van de veenputten. Ook

gaan we een sloot dempen die dwars door het gebied loopt. Dit alles moet ervoor zorgen dat het er natter wordt. We gaan voorzichtig te werk en houden goed in de gaten dat het waterpeil niet te snel stijgt. We willen immers niet dat de planten verdrinken.”

Hoogveen dat aantrekkelijk is voor planten en dieren

Ook in het Wapserveld speelt de waterhuishouding een belangrijke rol. Ronald: “Hier dempen we greppels en gaan we een aantal vennen aanpakken. Zo zorgen we ervoor dat er minder fluctuatie komt in het waterpeil. Een stabiel peil is goed voor het hoogveen, dat zich dan mooi kan ontwikkelen. Bij de vennen brengen we de bosrand verder terug. Er staan vaak grove dennen, die veel water gebruiken. Door deze weg te halen, brengen we er meer licht en ruimte en worden de vennetjes weer vochtiger. Dit trekt weer nieuwe dieren aan, zoals libellen en het heideblauwtje, en het zorgt ervoor dat zich nieuwe vegetatie ontwikkelt met bijvoorbeeld veenmossen en dophei. Ook creëren we geleidelijke overgangen tussen bos en hei, iets waar bijvoorbeeld de nachtzwaluw van kan profiteren.”

Over tien jaar...

Ronald heeft een duidelijk beeld hoe dit gebied er over pakweg tien jaar uitziet: “We krijgen straks een veel opener landschap. Het wordt een heel ander gezicht, vanaf het begin van de Doldersummerweg kun je straks bijvoorbeeld heel mooi het ven zien. En aan de zuidkant van het Wapserveld, bij de zogenoemde Schapenscheerplek, fiets of wandel je straks door twee open gebieden.” Maar vervolgbeheer is wel noodzakelijk: “Als we niets doen en de natuur haar gang laten gaan, hebben we binnen de kortste keren weer bos.”

Meer weten?

In september was ROEG in het Leggelderveld en gaf Ronald Popken uitleg over de werkzaamheden. Wilt u deze aflevering terugzien? Ga dan naar www.nationaalpark-drents-friese-wold.nl/life-n2000/uitzending-roeg

Boschoord krijgt behalve bos ook volwaardige heide

De afgelopen tijd is er hard gewerkt op het grondgebied van de Maatschappij van Weldadigheid in Boschoord. Het doel was om verspreide vennetjes en hoogveengebiedjes, die al veel natuurwaarde hadden, met elkaar te verbinden en om te vormen naar een volwaardig natuurgebied.

Bodemkaarten en hydrologisch onderzoek hebben uitgezonden dat het gebied geschikt gemaakt kan worden voor vochtige en droge heide. Om dat te bereiken is het gebied gedeeltelijk geplagd en daardoor oogt het voorlopig nog kaal. Ook moet het hele gebied worden vernat. Hiervoor worden de aanwezige sloten gedempt en ondieper gemaakt, waardoor het water niet wordt afgevoerd maar in de bodem aanwezig blijft. Na afronding van de werkzaamheden moet de natuur haar werk gaan doen en zal het heidegebied moeten ontstaan zoals we voor ogen hebben.

Het bijzondere aan Boschoord is de combinatie van productiebos, waarin op een duurzame en verantwoorde

manier hout wordt geteeld, met natte natuur.

Het heidegebied, nu nog in wording, is en blijft vrij toegankelijk voor wandelaars, net zoals de rest van Boschoord.

Willem Urlings: ‘Mooi visitekaartje voor Drenthe en Friesland’

De werkzaamheden in het veld lopen zo langzamerhand ten einde. We liggen zelfs al voor op het schema door de wel zeer bijzondere weersomstandigheden. Het meeste gaat eigenlijk heel goed. Maar waar gehakt wordt vallen ook spaanders. Het is niet altijd te voorkomen dat er ongelukjes gebeuren. Daarvoor vanzelfsprekend ons excuus. Aan de andere kant zien we toch heel geleidelijk de overgang naar het beeld van het inrichtingsplan. We liggen nog steeds op koers om van het Drents-Friese Wold een wel heel aantrekkelijk gebied te maken voor de flora en de fauna, voor de bewoner en de bezoeker.

Het budget staat best onder spanning. We moeten nadenken of alles wat we wilden wel uitgevoerd kan worden. Er wordt op dit moment nadrukkelijk gekeken naar de haalbaarheid van alle wensen binnen ons taakstellend budget.

Voor de komende periode zijn naast de afronding van de terreinwerkzaamheden de herinrichting van de Oude Willemsweg en de aanleg van fiets- en menpaden de hoofdpunten.

We hebben zicht op een fantastisch mooi resultaat. Daar zitten ongetwijfeld ook rafels aan, maar het project lijkt voor opdrachtgevers, bewoners – die ook de nadelen van de herinrichting moeten ondervinden – en de werkers in en buiten het veld een mooi visitekaartje op te leveren voor Drenthe en Friesland.

Willem Urlings, voorzitter bestuurscommissie Oude Willems

Wildere natuur in het Drents-Friese Wold: niet minder recreatie, wel ietsje anders

FOTO'S ARTIKEL: HD

In het beheer- en inrichtingsplan voor het Drents-Friese Wold voor de periode 2013-2022 staat de ambitie om te komen tot wildere natuur ('rewilding'). In 2018 is de Stuurgroep van het Regionaal Landschap begonnen met gesprekken met betrokkenen over deze omvorming. In het algemeen zijn de reacties welwillend tot positief. Een van de vraagtekens betreft de recreatie: wat zijn de gevolgen voor wandelaars, fietsers en ruiters?

“Het beekwater zoekt zijn eigen weg in een natuurlijke bedding door bos, heides, bloemrijke graslanden en moerassige laagtes. Het stuifzand in de Kale Duinen leeft en verandert voortdurend van gezicht. Groot wild zwerft in kuddes door het bos, over beekdalgraslanden en door

heides op zoek naar voedsel. Zo wordt het Drents-Friese Wold in het 'aangeharkte Nederland' één van de weinige gebieden in Nederland waar een wildernisbeleving mogelijk is", aldus het beheer- en inrichtingsplan. Deze toekomstvisie past naadloos in de merkpositie van Drenthe als Oerprovincie van Nederland. Want in die lang vervlogen tijden bestond Nederland vooral uit bos.

Liever kronkelig dan recht

Wie de huidige kaart van het Drents-Friese Wold bekijkt, ziet nog veel sporen van het productiebos: rechthoekige bosvakken gescheiden door brede paden voor houttransport. Aan de andere kant is in delen van Berkenheuvel en Prinsenbos al langer geleden besloten het bos om te vormen naar meer natuurlijk bos, waarin naald- en loofbomen elkaar afwisselen. Omdat de beheerpaden hier niet meer door grote machines gebruikt worden, groeien ze langzaam maar zeker dicht. Voor de natuur is de afwisseling van loof- en naaldbomen en open plekken goed. En de meeste mensen vinden een kronkelig pad door het bos mooier dan rechte en brede paden. We willen graag dat het Drents-Friese Wold een andere, robuustere beleving biedt dan het gemiddelde Nederlandse bos. De ambitie van de beheerders is te komen tot een kern van het Nationaal Park (1.000-2.000 van de in totaal ruim 6.000 hectare) waar sporen van mensen zoveel mogelijk uitgewist zijn. Waar de natuur de baas is en de mens zich aanpast.

Voorzieningen veranderen

Dat betekent dat je er dus nog steeds in mag, maar dat voorzieningen zoals paaltjesroutes en bankjes verdwijnen. Weinig gebruikte paden zullen verder dichtgroeien. En op

langere termijn zal het lastig worden om op de fiets of met paard en wagen tot de kern door te dringen. Mede daardoor biedt die kern juist rust en ruimte voor dieren als herten, dassen en kraanvogels.

Omdat we nog steeds willen dat iedereen van het Drents-Friese Wold kan genieten, worden de paden en andere voorzieningen in de randzones juist versterkt en verbeterd. Zodat de mogelijkheden voor wandelen, fietsen en ruiteren vanuit de dorpen en de recreatiebedrijven een hogere kwaliteit krijgen. Per saldo wordt het aantal routes en paden in het Drents-Friese Wold misschien iets minder, maar de kwaliteit wordt beter (goede verharding, nette palen en informatiepunten). En we gaan zeker proberen het kerngebied ook voor de minder avontuurlijke bezoeker beleefbaar te houden. Bijvoorbeeld door georganiseerde excursies met een gids.

Proces

In 2018 zijn we begonnen met gesprekken met alle betrokkenen over de omvorming. In april hebben we een 'wilde-natuurdag' georganiseerd en in mei een bijeenkomst waarin we ons in groepen over de kaart hebben gebogen: wat is mogelijk en wenselijk? In november hebben we gesprekken gevoerd over thema's als natuurkwaliteit en routes. In de komende maanden werken we, onder meer met vervolgbijeenkomsten, aan een plan van aanpak voor uitvoering voor de komende vijf tot tien jaar. Dit zal in de eerste helft van 2019 aan de stuurgroepvergadering van het Regionaal Landschap Drents-Friese Grensstreek worden gepresenteerd.

‘In doorgaande ATB-route komen belangen samen’

ARCHIEF WTC RUINEN

WTC (Wieler Toer Club) Ruinen werkt aan een doorgaande ATB-route van Zuidwolde via de boswachterij Ruinen naar het Dwingelderveld. Ze krijgt daarvoor steun van de provincie en van de gemeente De Wolden, en bepaalt het traject in nauw overleg met de terreinbeheerders zoals Natuurmonumenten en Staatsbosbeheer. “Verschillende wensen en belangen komen in dit project heel mooi samen”, aldus WTC-voorzitter Aaldert Hooijer.

“ATB-en wordt steeds populairder, zowel binnen als buiten onze vereniging”, vertelt Hooijer. “Er is behoefte aan meer mogelijkheden en uitdagender routes. Ons plan voorziet daarin, en het past daarmee in het provinciaal beleid om Drenthe als fietsprovincie nummer een op de kaart te zetten. Het aanleggen van verbindende ATB-routes is een van de punten in het provinciale programma ‘Op Fietse’. Ook de gemeente steunt ons; met ons plan wordt een onderdeel ingevuld van de Dorpsvisie Ruinen, die ze samen met de bewoners heeft opgesteld.”

Kwetsbare plekken ontzien

Voor de terreinbeheerders zit de winst in zonerings- en sturing van het terreingebruik door ATB-ers, geeft boswachter Hans Kruk van Staatsbosbeheer aan. “Als je aantrekkelijke, spannende routes kunt aanbieden, zullen mensen daarvoor kiezen en niet zo snel geneigd zijn hun eigen weg te zoeken. Zo krijg je de activiteit dus op de plekken waar het kan, en kun je plekken met kwetsbare natuur ontzien.” Aan de aantrekkingskracht van de geplande route dragen ook de bestaande en geplande vaste opstappunten bij, die van alle gemakken voor de fietsers zijn voorzien: parkeerruimte, horeca, ruimte om fietsen te stallen, schoonmaakplaatsen et cetera.

Andere gebruikers

Behalve met de natuur houden de terreinbeheerders vanzelfsprekend ook rekening met de belangen van andere gebruikersgroepen, zoals wandelaars en ruiters. Kruk: “De verschillende stromen wil je zo goed mogelijk uit elkaar houden. Waar ze toch bij elkaar komen, probeer je het zo in te richten dat ze op een goede manier samengaan zonder last van elkaar te hebben. Daar zijn we intensief mee bezig, het is een belangrijk deel van ons werk.”

Daarbij helpt het dat de samenwerking met WTC Ruinen uitstekend is, vertelt de boswachter. “Er ligt al zo’n twintig jaar een ATB-route in de boswachterij Ruinen. Die wordt door de club zelf onderhouden, vrijwilligers doen het snoeiwerk en wat er verder moet gebeuren. Alles gaat in goed overleg, we hebben alleen maar positieve ervaringen.”

Twee fasen

Het updaten van die bestaande route maakt deel uit van het plan, dat in twee fasen wordt opgeknipt, legt Hooijer uit. Fase één is het realiseren van het zuidelijke deel van de route, van Zuidwolde tot aan Ruinen. De plannen daarvoor worden momenteel uitgewerkt en – ijs en weder dienende – voor het begin van het vogelbroedseizoen 2019 uitgevoerd. Fase twee is het noordelijke deel, van Ruinen via de Anserdennen naar de bestaande ATB-route in het Dwingelderveld. Daarover vindt overleg plaats met beheerder Natuurmonumenten. Het feit dat het om een Natura 2000-gebied gaat met relatief veel kwetsbare natuur, maakt de puzzel hier ingewikkelder. Hooijer gaat uit van aanleg in de winter 2019/20. Alle nieuwe routes moeten nog getoetst worden aan de Wet natuurbescherming.

Bezoekerscentrum Dwingelderveld: warme zomer, mooie herfst

Een jaar van hollen en stilstaan: dat was het beeld in het bezoekerscentrum Dwingelderveld. Wat minder bezoekers dan gewoonlijk tijdens de erg warme zomerweken, maar toch genoten veel gezinnen van een wandeling in de koelte van de Anserdennen of een lekkere picknick in de schaduw. De nieuwe buitendouche bij de waterspeelplek in de Wereld van OERRR werd vaak uitprobeerd.

De relatief stille zomerweken werden later weer goedge- maakt door een drukbezochte ledendag met boswachters- spreekuur en wandelingen naar de vernieuwde schaapskooi met de prachtige uitkijktoren: dé publiekstrekker van 2018 in het Dwingelderveld. Ook de jaarlijkse Tuin- en smaak- markt op de laatste zondag van september was drukker dan ooit: zo'n tweeduizend groenliefhebbers vonden hun weg naar de Benderse. Ook deze activiteit werd georganiseerd en bemensd door het enthousiaste vrijwilligersteam van het bezoekerscentrum.

De sfeervolle expositieruimte onder het piramidevormige mosdak bood ook dit jaar weer onderdak aan bijzondere exposities: 'De stilte van het Dwingelderveld', met foto's van natuurfotograaf Erik Bethlehem, en 'Eigenlijk is alles hier bijzonder', met ingezonden waarnemingen van bezoekers. Deze winter exposeren Harm Echten en Paul Mentink hun etsen, tekeningen en verhalen over de vogels van het Dwingelderveld. Vanaf mei 2019 laat Siemen Dijkstra met zijn unieke houtsneden en schilderijen zien hoe hij kijkt naar de veranderingen in dit natuurgebied dat zo veel mensen na aan het hart ligt.

FOTO: ANDRIES DE LA LANGE/CREMER

FOTO: ROELOF BOS

Gastherennetwerk Drents-Friese Grensstreek verder uitgebreid

Op 26 november ontvingen de twintig deelnemers aan de cursus Gastheer van het Landschap hun certificaat en het gevelbordje 'Gastheer van het Landschap'. Daarmee komt het aantal ambassadeurs voor het landschap in de Drents-Friese Grensstreek op 89. Tot dusver richtte het programma Gastheer van het Landschap zich vooral op de twee nationale parken Drents-Friese Wold en Dwingelderveld. Maar met het accent meer op het Regionaal Landschap als geheel was deze cursus bedoeld voor recreatie- en horecaondernemers uit de hele regio. Ook nieuw was de insteek vanuit de verhalen uit het gebied: 'storytelling'. Achterliggende gedachte is dat verhalen verteld door de eigen gastheer of gastvrouw beter blijven hangen en meer bijdragen aan de beleving.

Gastheer van het Landschap is een landelijk programma van IVN. Er zijn geregeld terug- komdagen en trainingen om de opgedane kennis actueel te houden.

Nieuw startpunt ruiterroute

Het beginpunt van de oranje ruiterroute in het Drents-Friese Wold is verplaatst van het parkeerterrein van de Zuidelijke Veldhuizen naar dat van de Noordelijke Veldhuizen. Daar is aanmerkelijk meer ruimte.

FOTO: INEKE VAN OS

Stoere Wildernisdag

Om alvast in de agenda te zetten: de derde stoere wildernisdag van Buitencentrum Drents-Friese Wold vindt plaats op zondag 16 juni. Een leuke invulling voor Vaderdag! Net als voorgaande jaren staat de dag in het teken van wilde natuur. Kinderen kunnen spoorzoeken, vuur maken, hun mooiste natuurvondst laten zien aan de boswachter, eetbare planten zoeken, meegaan op ontdektocht en losgaan op de tokkelbaan. Er is ook weer een markt met bedrijven op het gebied van natuurbeleving en bushcraft.

Cursus herkenning van heide- planten

In 2018 hebben ongeveer veertig vrijwilligers van de beheereenheid Zuid Drenthe en het Bezoekerscentrum Dwingelderveld van Natuurmonumenten een cursus herkenning heidevegetatie gevolgd. De cursus, die bestond uit een lezing en drie veldbezoeken, werd gegeven door plantenkenners Edwin Dijkhuis van FLORON en gefinancierd door het Regionaal Landschap.

FOTO: NATUURMONUMENTEN

Sprokkelwark

FOTO: JOKE LA ROY

Woeste Wildernis: nieuw programma voor basisonderwijs
Het Buitencentrum Drents-Friese Wold heeft een nieuwe activiteit voor basisscholen: NatuurWijs Woeste Wildernis. Het is een avontuurlijk programma voor midden- en bovenbouw en duurt een dagdeel. Staatsbosbeheer ontwikkelde het programma in samenwerking met de Stichting NatuurWijs. In het Drents-

Friese Wold komt steeds meer ruimte voor wilde natuur en 'Woeste Wildernis' sluit hierop aan. De kinderen leren allerlei vaardigheden die ze nodig kunnen hebben in de natuur, zoals spoorzoeken, wildplukken, een hut bouwen en – als de omstandigheden het toelaten – vuur maken. Een groep gidsen is speciaal opgeleid om de activiteit te begeleiden.

FOTO: MARIEKE VAN DOORN

Nieuwe wandeling Hoekenbrink
De wandelroute door de Hoekenbrink in het Drents-Friese Wold is vernieuwd en daardoor nog aantrekkelijker geworden. De Hoekenbrink is een gevarieerd heidegebied in het zuidelijk deel van het Nationaal Park. De rondwandeling van ruim vier kilometer begint en eindigt bij de parkeerplaats Hoekenbrink aan de Bosweg tussen Diever en Wateren. De route voert via het bos onder meer naar de grafheuvel 'Schepershut'. Naar verluidt gebruikte schaapherder Oude Willem deze grafheuvel ooit om zijn schaapskudde in de gaten te houden. De route is gemarkeerd met rode paaltjes.

Van de bank af het bos in met The Nature Game

Het is een sprookje, een vette game en een les natuureducatie. Vanaf voorjaar 2019 is The Nature Game Drenthe te spelen in het Nationaal Park Dwingelderveld. Het spel is bedoeld voor (gezinnen met) kinderen van ongeveer acht tot twaalf jaar, maar is ook voor ouderen leuk. Deelnemers lopen over een schatkaart, waarbij een kompas de weg wijst, ontdekken wat voor een gewone wandelaar verborgen blijft en leren via filmpjes, raadsels en interactieve spellen. Startpunt is de Boslounge bij Spier.

FOTO: RENÉ KOSTER, NATUURMONUMENTEN

Onderzoek kamsalamanders in Drents-Friese Wold

In het Drents-Friese Wold is in 2018 onderzoek gedaan naar het voorkomen van de kamsalamander. Marco Hillenaar en Jeroen Sagel hebben voor hun stage van de opleiding diermanagement bij hogeschool Van Hall Larenstein de verspreiding en biotoopvoorkeuren in kaart gebracht. Het onderzoek is uitgevoerd in opdracht van RAVON, de landelijke kennisorganisatie voor reptielen, amfibieën en vissen.

Met zijn lengte tot 20 centimeter is de kamsalamander de grootste salamandersoort in onze omgeving. Hij is het best te herkennen aan de oranje buik met zwarte vlekken. De kamsalamander is een kritische en tamelijk zeldzame soort. Het Drents-Friese Wold is zijn belangrijkste leefgebied in Drenthe.

De kamsalamander is hier een doelsoort in het kader van Natura 2000.

In de periode van april tot augustus hebben Marco en Jeroen in alle poelen, vijvers en vennen tussen Oude Willem en Vledderveen gezocht naar kamsalamanders. Ze zochten onder meer naar eieren; kamsalamanders leggen hun eieren op een blad van een waterplant en vouwen dit blad dubbel om de eieren te beschermen. Larven en volwassen dieren vingden de onderzoekers met een schepnet. Uit het onderzoek bleek dat kamsalamanders wijdverspreid voorkomen in het gebied met in totaal vijftien verschillende populaties. Natuurbeheerders kunnen de resultaten van het onderzoek gebruiken om het beheer van het gebied beter op deze soort af te stemmen.

KAMSALAMANDER SAXIFRAGA KEES MARIJNISSEN

Nieuw kinderfeestje bij Bezoekerscentrum Dwingelderveld: Boswachter Bootcamp

Bij Bezoekerscentrum Dwingelderveld ligt een nieuw kinderfeest klaar voor kinderen van 6 tot 8 jaar: het Boswachter Bootcamp. De jarige krijgt een stoere tas mee met spullen en opdrachten voor onderweg. De route gaat grotendeels door het bos naast het bezoekerscentrum. Ook voor alle andere kinderen tussen 4 en 12 jaar is er een verjaardagsfeest in de natuur. Er zijn feestjes met en zonder begeleiding van een boswachter. Stevige schoenen of laarzen en kleren die vies mogen worden kunnen bij geen enkel feestje ontbreken. Bij Bezoekerscentrum Dwingelderveld, tel. 0522-472951, kunt u alle informatie krijgen en een datum reserveren.

Buitencentrum Drents-Friese Wold

Zaterdag 9 maart

Roofvogels in de kijker

Fiets mee met de gids van Staatsbosbeheer op zoek naar deze indrukwekkende vogels.

Tip: neem een verrekijker mee. 13.30-15.30 uur.

Zondag 27 mei

Social Walk

Ontmoetingswandeling voor iedereen die graag samen met anderen de natuur intrekt.

13.30-15.30 uur.

Zondag 16 juni

Stoere Wildernisdag

Gezellige doe- en ontdekmarkt voor jong en oud met tal van wildernisactiviteiten. 11.00-

16.00 uur.

Zaterdag 27 juli

Buitendag Victor Vos

Tijdens een spannende speurtocht ontdek je hoe vossen leven. Na afloop kun je een kistje timmeren om te voorkomen dat je een sloddervos wordt! 12.00-16.00 uur.

Bij het ter perse gaan van deze Veldwijzer waren de agenda's voor 2019 van Nationaal Park Dwingelderveld en Oerlandschap Holtingerveld nog niet bekend. U vindt de agenda's op de websites (zie rechterkolom).

GRAUWE KLAUWIER, HD

HEIDBLAUWTJE, HD

BRUINE VUURVLINDER OP VALKRUID, HD

Buitencentrum Drents-Friese Wold
Terwisscha 6a
8426 SJ Appelscha
0516 - 464020

Bezoekerscentrum Dwingelderveld
Benderse 22
7963 RA Ruinen
0522 - 472951

Poort Holtingerveld
Van Helomaweg 14
7971 PX Havelte
0521 - 342155

Websites

www.np-drentsfrieseveld.nl
www.np-dwingelderveld.nl
www.holtingerveld.nl
www.regionaalandschap-drenthe.nl

Twitter

@NationaalParkDF
@Dwingelderveld
@BCDwingelderveld
@NaarBuiten_DFW

Facebook

www.facebook.com/gastherendfw
www.facebook.com/dwingelderveld

Instagram

[bezoekerscentrumdwingelderveld](https://www.instagram.com/bezoekerscentrumdwingelderveld)

Colofon

Redactie

Henk van den Brink (eindredactie),
Hans Dekker, Nico Driessen, Mariet
Keuning, Hans Kruk, Sonja van der
Meer, Monique Pas, Catrien Scholten
en Axel Wiewel

Redactieadres

Secretariaat Regionaal Landschap,
Postbus 122, 9400 AC Assen
0592 - 36 55 55
dwingelderveld@drenthe.nl
drents-friese-wold@drenthe.nl

Grafische vormgeving

Provincie Drenthe

Veldwijzer

Veldwijzer is een periodieke uitgave met nieuws en achtergronden van Nationaal Park Drents-Friese Wold, Nationaal Park Dwingelderveld en Oerlandschap Holtingerveld. Het blad verschijnt twee maal per jaar, wordt huis aan huis bezorgd rond de gebieden, en is verkrijgbaar in de bezoekerscentra van Natuurmonumenten en Staatsbosbeheer.

Oplage: 25.500.

© Stuurgroep Regionaal Landschap Drents-Friese grensstreek 2018

Teksten van dit informatiebulletin mogen gebruikt worden voor niet-commerciële doeleinden, onder vermelding van de bron.